

Koninkrijk Castilië (1350-1406)

(voor een stamboom van de koningen van Castilië [zie bijlage](#))

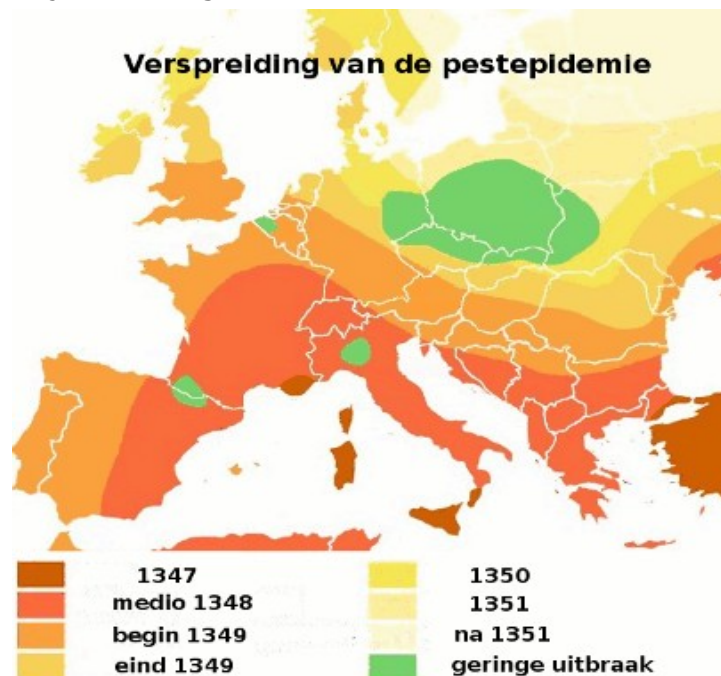
De pestepidemie aan het begin van de tweede helft van de veertiende eeuw had grote invloed op de economie van Castilië. Ook werd het land geteisterd door een burgeroorlog om de troon tussen Peter I en zijn halfbroer Hendrik II, die uiteindelijk won. Hendrik stichtte het koningshuis van Trastámara dat zorgde voor een modernisering van de staat. Castilië raakte verstrikt in de Honderdjarige Oorlog tussen Frankrijk en Engeland en groeide tegen het eind van deze eeuw uit tot een van de belangrijkste machtsfactoren in West-Europa.

Peter I, de Hardvochtige, koning van Castilië en de Cortes van 1351

Na het overlijden van Alfons XI in 1350 besteeg diens zoon Peter de Castiliaanse troon als Peter I. Peter was de tweede zoon uit het huwelijk van Alfons XI met zijn nicht Maria van Portugal. In zijn eerste regeringsjaar werd Peter I ernstig ziek, wat onmiddellijk discussie veroorzaakte over een mogelijke opvolger. Peter herstelde echter van zijn ziekte en riep in 1351 de Cortes bijeen in Valladolid. Belangrijke aanleiding daartoe was de pestepidemie die van 1347 tot 1354 het land teisterde. Deze epidemie was ontstaan in Noord-India, verspreidde zich razendsnel over Europa en decimeerde de bevolking. Waarschijnlijk werd de ziekte overgebracht door vlooiënbeten. In die tijd, het einde van de middeleeuwen, waren de hygiënische toestanden doorgaans erbarmelijk en menige stad liet dan ook alleen bezoekers toe die bij binnenkomst hun kleding aflegden en lieten verbranden. Al snel werd een zondebok gevonden: de Joden zouden het drinkwater hebben geïnficeerd. Antisemitisme begon de kop op te steken, waarmee een einde werd kwam aan de *convivencia*, de relatief vreedzame samenleving van christenen, joden en islamieten.

Tijdens de zitting van de Cortes, die een half jaar in beslag nam, werden besluiten genomen met als doel de gevolgen te bestrijden van de epidemie die de economie ontwrichtte en een gebrek aan handwerklieden veroorzaakte. Tal van wetten werden vastgesteld die de landbouw, veeteelt en handel bevorderden en paal en perk stelden aan de willekeur van de feodale landeigenaren. Ook werd een begin gemaakt aan de verbetering van de rechtspositie van

arbeiders en pachters en de bestuurlijke status van steden versterkt ten opzichte van de edelen. Zij vatten de wetgeving van de koning op als een onterechte aanval op hun oude rechten. Bijzonder in het beleid van Peter I waren de maatregelen ter verlichting van het lot van de Joden. Het werd hen toegestaan bepaalde wijken in de steden te bewonen en wijkburgemeesters te benoemen die hun belangen konden behartigen. De bestuurlijke weg die met deze Cortes werd ingeslagen kan beschouwd worden als een eerste stap van de middeleeuwse feodale maatschappij naar die van de moderne staat.

Huwelijken

Al in 1351 begon de strijd tussen Peter I, gesteund door zijn moeder, Maria van Portugal, tegen troonpretendenten uit buurland Aragón, de prinsen Ferdinand en Johan, neven van de koning. Ook moest hij het opnemen tegen zijn halfbroers uit de amoureuze relatie die zijn vader Alfons XI had gehad met Eleonora de Guzmán. Eén van die halfbroers, Hendrik, zou in 1369 Peter I definitief onttroonen.

Het eerste gewelddadige optreden kwam van de kant van Maria van Portugal die Eleonora de Guzmán liet vermoorden. Peter I verstevigde zijn positie door in 1353 een opstand in Asturië van zijn halfbroers Hendrik en Tello te onderdrukken. In datzelfde jaar trad Peter I in het huwelijk met Blanca van Bourbon, afgedwongen door Maria van Portugal, koning Johan II van Frankrijk en paus Innocentius IV. Allen achtten het van belang dat er een verbintenis tussen Castilië en het Franse koningshuis tot stand kwam. Peter I had op dat moment een relatie met Maria de Padilla, bij wie hij reeds een dochter had verwekt. Ook wist hij dat Blanca net als hij onder druk gezet was om het huwelijk met hem aan te gaan. Niettemin ging Peter I akkoord met deze verbintenis, waarmee een aanzienlijke bruidsschat was gemoeid. De Franse koning had zich verplicht tot het betalen van 300.000 florijnen, maar hield zich niet aan de afspraak om in eerste termijn een deel ervan te voldoen. Peter voelde zich bedrogen, verliet Blanca al na enkele dagen en liet haar opsluiten.

Peter I van Castilië
1334-1369

Niet gehinderd door dit formele huwelijk en zijn amoureuze relatie liet Peter I zich in het voorjaar van 1354 in de echt verbinden met Johanna van Castro, weduwe van een voorname edelman. Daarvoor liet hij de bisschop van Salamanca eerst zijn huwelijk met Blanca ongeldig verklaren. Bij dit tweede huwelijk schijnen eveneens financiële aspecten in het geding te zijn geweest, maar hoe dan ook, alweer verliet Peter al na enkele dagen zijn bruid, die nooit als koningin van Castilië is erkend. Peter liet zich scheiden van Johanna op straffe van excommunicatie door de paus die hem verordonneerde zich weer te verenigen met Blanca. Door dit alles kwam de relatie van de koning met Maria de Padilla onder zware druk te staan, maar deze hield stand tot aan haar overlijden in 1361.

Start van de burgeroorlog

Samen met Johan Alfons van Alburquerque, Peters eerdere vertrouweling en gouverneur, beraamde de broer van Johanna van Castro, Fernán Ruiz in 1354 uit wraak een nieuwe opstand tegen de koning. Het was het voorspel tot een complete burgeroorlog. De opstandelingen kregen daarbij brede steun uit de aanhang van koningin Blanca. Een aanhang die vooral uit hoge edelen bestond. De koning kon in dit conflict rekenen op steun van de lagere adel waartoe zijn geliefde Maria de Padilla behoorde, van de stedelijke bourgeoisie en de joodse gemeenschap. Nadat Johan Alfons van Alburquerque, die optrad als leider, overleden was - naar men zegt vergiftigd op instigatie van de koning - zagen de samen-zweerdere verder af van hun plannen.

Maria de Padilla
1334-1361

Oorlog met Aragón

De oorlog met Aragón, die uitbrak in 1356, vormde het slotstuk van een allang voortslepend conflict tussen Castilië en Aragón over de grenzen tussen beide rijken in het strategisch belangrijke gebied van Murcia, voor Castilië de toegang tot de Middellandse Zee. In 1266 had Castilië, met toestemming van de toenmalige koning van Aragón, Murcia geannexeerd en het door veel Moren verlaten gebied herbevolkt met christenen die zich op termijn meer verbonden voelden met Aragón dan met Castilië en voortdurend in opstand kwamen tegen de Castiliaanse vorsten.

Het was Peter IV van Aragón die al vanaf zijn kroning in 1336 zijn oog had laten vallen op Murcia en dit graag bij zijn rijk wilde inlijven om de hegemonie van Aragón in het westelijk Middellandse Zeegebied te handhaven. In 1356 brak de oorlog uit tussen Castilië en Aragón. Deze oorlog wordt wel de oorlog *de los dos Pedros* genoemd, waarbij Hendrik, de opstandige kroonpretendent en halfbroer van Peter I van Castilië, meevocht aan de kant van Peter IV van Aragón. De oorlog begon met kleine schermutselingen, maar in 1357 drong Peter I door op Aragonees grondgebied, een aanval die leidde tot een tijdelijke vredesovereenkomst. In die periode versterkte hij zijn leger en financierde dit door de graven van zijn voorouders te schenden en juwelen uit hun kronen te stelen. Vervolgens nam hij wraak op zijn opstandige familieleden wat onder meer zijn halfbroer Frederik en zijn neef Johan, prins van Aragón het leven kostte.

Moncayo, Soria

Tot 1359 waren de troepen van Castilië zowel te land als ter zee superieur aan die van Aragón, maar in dat jaar wisten de Aragonezen Castilië een gevoelige nederlaag toe te brengen in de slag bij Araviana, aan de voet van de Moncayo, de hoogste top van de Iberische gebergteketen. Ontstemd door deze nederlaag liet hij nog twee bastaardbroers ombrengen: Johan en Peter, op dat moment achttien en veertien jaar oud en in principe concurrenten voor zijn zoon Alfons, jongste kind van zijn geliefde. Deze Alfons overleed overigens al in 1362. De oorlog met Aragón duurde lang en verzwakte

Castilië dusdanig dat kroonpretendent Hendrik besloot over te gaan tot de aanval op de koning, maar in de eerste grote confrontatie in de burgeroorlog, de slag bij Nájera in 1360, werd hij verslagen.

Conflict met Granada en het einde van de Castiliaanse burgeroorlog

In 1361 overleed koningin Blanca van Bourbon, naar zeggen vergiftigd door Peter I. Hoewel de Castiliaanse koning in dat jaar de aanvallen op Aragón verhevigde, bood hij kort daarop toch vrede aan vanwege een oorlogsdreiging in het zuiden waar de koning van Granada, Mohammed IV met een flinke legermacht Castilië binnendrong. Na diverse veldslagen verzocht Mohammed Peter in 1362 de vijandelijkheden te staken, maar ook hier toonde Peter I zich wraakzuchtig en benam zijn tegenstander persoonlijk het leven.

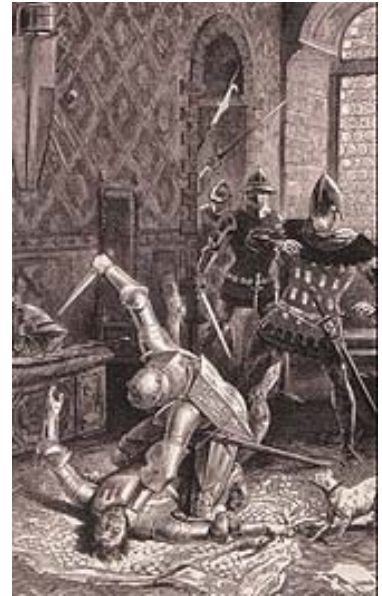
Niet lang daarna riep Peter I de Cortes bijeen in Sevilla, waar de rechten van de kinderen van Peter en zijn geliefde Maria de Padilla op de Castiliaanse troon werden erkend. Tevens sloot hij een overeenkomst met Navarra, met Edward III, koning van Engeland en diens zoon Edward, de prins van Wales. Deze prins had de bijnaam Zwarte Prins, waarschijnlijk vanwege zijn zwarte wapenrusting. Gesterkt door deze akkoorden viel Peter I opnieuw het koninkrijk Aragón binnen, dat inmiddels een pact had gesloten met Frankrijk. Ook kreeg Aragón de steun van Peters halfbroer Hendrik in ruil voor de belofte alles in het werk te stellen om de Castiliaanse koning te onttronen. Door deze allianties raakte de Castiliaanse burgeroorlog verknoopt met de Honderdjarige Oorlog (1337-1453) tussen Engeland en Frankrijk om de Franse troon.

Hendrik formeerde in Frankrijk een groot leger van huurlingen waarmee hij Castilië binnenviel in 1366. In Calahorra, nabij Logroño, dat zich zonder slag of stoot overgaf, werd hij door de zijnen uitgeroepen tot koning van Castilië en León. Met uitzondering van Galicië en Sevilla erkende heel Castilië binnen een maand Hendrik als koning. Peter I vluchtte via Galicië naar Frankrijk en riep de hulp in van de Zwarte Prins. In 1367 versloeg hij zijn tegenstander in de tweede slag bij Nájera en wist hij zijn heerschappij te herstellen.

Slag bij Nájera, 1367

Hendrik ging opnieuw de confrontatie aan met Peter I die hem een groot deel van zijn rijk afstond zonder dat dat overigens leidde tot het staken van de vijandelijkheden. In de laatste slag van de Castiliaanse burgeroorlog, in de buurt van de burch van Montiel, delfde Peter I het onderspit en werd zijn leger, waarin Moren en joden meevochten, verslagen. Na afloop van de strijd werd Hendrik door zijn trouwe volgelingen, de Franse maarschalk Duguesclín naar een tent geleid waarin hij oog in oog kwam te staan met Peter I. In het tweegevecht dat volgde kwam Peter in het voordeel, maar Duguesclín greep in onder het uitspreken van de beroemde woorden: *'ni quito ni pongo rey, pero ayudo a mi señor'*. Wat wil zeggen: 'Wie koning wordt, daar ga ik niet over, maar ik help mijn heer'. Hendrik doodde vervolgens de koning, vandaar zijn bijnaam: De Broedermoordenaar.

Peter I had twee bijnamen. Zijn tegenstanders betitelden hem als de Hardvochtige, terwijl zijn aanhangers hem de Rechtvaardige noemden. Zeker is dat Peter I hard optrad tegenover degenen die hem ongehoorzaam waren of in opstand kwamen. Rechtvaardig was hij in de ogen van burgers die leden onder de willekeur van de edelen en profijt hadden van zijn staatsrechtelijke modernisering. Ook de joden konden op hem rekenen, iets wat hem niet in dank werd afgenomen door halfbroer Hendrik.

Hendrik II, de Broedermoordenaar

Met de dood van Peter I kwam er een einde aan het koningshuis van Bourgogne dat sinds 1127 over Castilië had geregeerd. Peters halfbroer Hendrik II die de troon opeiste was door Alfons XI benoemd tot graaf van Trastámara in Galicië, waarnaar het nieuwe koningshuis werd vernoemd. De naam Trastámara is afgeleid van het Latijnse *tras Tamaris*, dat aan de overkant van de rivier de Tambre betekent.

Weliswaar werd Hendrik II door de Cortes van Castilië tot koning uitgeroepen, maar hij was een onwettig kind en zijn recht op de troon van Castilië werd derhalve betwist en wel door Ferdinand I, koning van Portugal. Deze Ferdinand was de zoon van een prinses die in 1325 op minderjarige leeftijd was uitgehuwelijkt aan de toen eveneens minderjarige Alfons XI van Castilië, een huwelijk dat nooit is ingezegend. Tweede kroonpretendent was Jan van Gent, hertog van Lancaster en gehuwd met Constance, een dochter van Peter I.

Met Ferdinand I van Portugal vocht Hendrik II om de troon van Castilië in de zogenaamde *Guerras Fernandinas*. De eerste oorlog eindigde in 1370 na een veldslag bij Lugo in het voordeel van Hendrik II, maar een paar jaar erna brak er een nieuw conflict uit toen Jan van Gent een geheime afspraak maakte met Ferdinand van Portugal om Hendrik van de troon te stoten. Hun poging mislukte en Hendrik II drong in 1373 Portugal binnen en dwong een vredesverdrag af: het pact van Santarem. Deze overeenkomst bezegelde het lot van Hendriks tegenstanders. Hendrik dwong de Portugese koning voormalige aanhangers van de door hem vermoorde Peter I te verbannen en verplichtte hem tevens tot het geven van zijn toestemming tot een aantal huwelijken die de beide families stevig zouden verbinden.

Hendrik II van Trastámara
1334-1379

De oorlog met Aragón die door Peter I was begonnen in 1359 eindigde bij zijn dood in 1369 onbeslist, maar Hendrik II viel opnieuw Aragón binnen dat nog altijd door Peter IV geregeerd werd. In 1375 wist paus Gregorius beide combattanten tot vrede te dwingen en werd het pact van Almazán gesloten waarbij besloten werd tot het huwelijk van Hendriks zoon Johan met Eleonora, de dochter van de Aragonese koning.

Na zijn zege in de Castiliaanse burgeroorlog koos Hendrik II in de Honderdjarige Oorlog de zijde van Frankrijk, dat er een belangrijke bondgenoot bijkreeg vanwege de superioriteit van de Castiliaanse vloot.

In de strijd tussen Frankrijk en Engeland zetten zowel Hendrik II als later zijn zoon Johan I deze machtige marine in, wat leidde tot vernietiging van de Engelse vloot in La Rochelle in 1372 en de plundering van tal van Engelse havensteden. Dat versterkte Frankrijks positie en had voor Castilië grote militaire en economische gevolgen. De handelsvloot van de Spanjaarden kreeg alle ruimte. Baskische en Cantabrische kooplieden stichtten een handelshuis in Brugge en de export bezorgde Castilië een enorme economische opleving.

Castilië onder Johan I

Na het overlijden van Hendrik II in 1379 volgde de 21-jarige Johan, zoon uit zijn huwelijk met Johanna de Villena, hem op als Johan I van Castilië. In 1375 was Johan I getrouwd met Eleonora van Aragón, een dochter van Peter IV en uit dit huwelijk werden twee zonen geboren: Hendrik, die zijn vader zou opvolgen en Ferdinand die in 1412 tot koning van Aragón zou worden gekroond. Direct na de geboorte van Hendrik werd deze in het kader van een vredesovereenkomst tussen Castilië en Portugal uitgehuwelijkt aan prinses Beatrix van Portugal. Het liep echter anders. Niet Hendrik III huwde prinses Beatrix, maar zijn vader Johan I toen deze in 1382 weduwnaar werd.

Ook Johan I kreeg te maken met de pretenties van Jan van Gent die opnieuw een alliantie aanging met Ferdinand I van Portugal, maar het lukte hen niet om de Castiliaanse troepen te verslaan. Opmerkelijk is de poging van Jan van Gent om de stad Palencia te veroveren in

1388. Op dat moment waren de meest mannelijke inwoners van Palencia elders in het land betrokken bij schermutselingen, maar de vrouwen van Palencia verdedigden de stad daadkrachtig. Zij werden daarvoor beloond met een gele sjerp van eer die nog altijd onderdeel is van de regionale klederdracht. Uiteindelijk werd aan het eind van dat jaar een overeenkomst gesloten, waarbij Jan van Gent afzag van zijn aanspraken op de Castiliaanse troon en besloten werd tot het huwelijk van de zoon van Johan I, Hendrik III met Catharina, de dochter van Jan van Gent. Zij kregen allebei de titel *Príncipe de Asturias*, een eeuwenoude eretitel, waarmee zij beschermheer en -vrouw werden van Asturië.

Tijdens de regeerperiode van Johan I ontstond er een golf van antisemitisme. Met name de aartsbisschop van Ecija, Ferdinand Martínez, droeg daaraan bij door de Jodenhaat openlijk van de

kansel te prediken. Hem werd op verzoek van koning Johan I door de aartsbisschop van Sevilla verzocht zijn toon te matigen, maar tevergeefs. Toen in 1390 zowel de aartsbisschop als de koning overleed en Hendrik III als kind de troon besteeg, verloor het centraal gezag zijn greep op de situatie en braken er in tal van steden opstanden uit, te beginnen in Sevilla in 1391, waarbij de bevolking zich afreageerde op de joden.

Hendrik III, de Ziekelijke

Het gezagsvacuüm na de dood van Johan I ontstond omdat zijn dood enige tijd geheim werd gehouden om de troonsopvolging door Hendrik III te regelen. Effectief werd diens koningschap pas in 1393, toen hij dertien jaar oud was. Hendrik had een zwakke gezondheid en werd gekweld door tyfus en pokken, vandaar zijn bijnaam 'De Ziekelijke'. Zijn broer Ferdinand heeft tot vlak voor de dood van Hendrik III de illusie gehad hem te kunnen opvolgen omdat niemand erop rekende dat Hendrik een mannelijke nakomeling zou voortbrengen, maar deze hoop vervloog toen zijn vrouw Catharina Hendrik in 1405 een zoon schonk.

Johan I
1358-1390

Ondanks het feit dat Hendrik III nog erg jong was toen hij aan de macht kwam en te lijden had van een zwakke gezondheid, heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd aan de bestendiging van de Castiliaanse kroon. Net als zijn overgrootvader Peter I stelde hij paal en perk aan de macht van de traditionele adel en verbeterde hij de positie van de nieuwe elite, de stedelijke

Hendrik III, 1379-1406

gezagsdragers. Hij saneerde de Castiliaanse economie en wist de Jodenvervolgingen in te dammen. In 1400 zond hij een vloot naar Noord-Afrika om een einde te maken aan de zeeroverij vanuit Tetuán en twee jaar daarna maakte hij een begin met de kolonisatie van de Canarische eilanden. Met de Portugezen sloot hij in 1402 een definitieve vredesovereenkomst na een strijd van vele jaren om onder andere de stad Badajoz.

Tegen het eind van zijn leven trok Hendrik III op verzoek van paus Benedictus XIII ten strijde tegen het Moorse Granada, maar moest het na een gewonnen slag in de buurt van de stad Jaén opgeven

omdat zijn krachten het sterk afnamen. Opmerkelijk is dat hij in zijn laatste jaren twee keer een gezantschap stuurde naar de Turks-Mongoolse krijgshoofd Timoer Lenk, die een nieuw wereldrijk probeerde te vestigen op de resten van het Mongoolse imperium. Timoer Lenk werd door Castilië gevreesd om zijn expansiedrift en wreedheid. De tweede missie die drie jaar duurde is beschreven in het *Manuscrito de la Embajada a Tamorlán*, een boek dat in chronologie van de reis tal van beschrijvingen bevat van zeden en gewoonten van de oosterse volkeren die de Castilianen onderweg tegenkwamen.

Vanwege zijn verslechterende gezondheid delegeerde Hendrik III een groot deel van zijn koninklijke macht aan zijn broer Ferdinand die vervolgens optrad als regent van troonopvolger Johan II, bij de dood van zijn vader in 1406 pas één jaar oud.

Transitie van Castilië

Gedurende de tweede helft van de veertiende eeuw voltrokken zich in Castilië grote veranderingen op sociaal-economisch en staatsrechtelijk terrein. Nadat de pest was uitgewoed en het aantal handarbeiders sterk was teruggelopen, leidden technische vindingen, met name in de landbouw, tot een verhoging van de productie en tot economische voorspoed. Ook de bevolking groeide sterk, vooral in de steden, die een steeds belangrijker plaats gingen innemen in het koninkrijk. Het werden grote centra van nijverheid en handel en de jaarmarkten, de *ferias*, speelden niet alleen een nationale, maar ook internationale rol. Bekendste jaarmarkten waren die van Burgos, Toledo en Medina del Campo. In Medina is een museum ingericht over de historie van de *ferias*.

Pagina uit de *Embajada a Tamorlán*

Tijdens het regime van de Trastámaras nam de macht van de feodale adel sterk af en was sprake van een ingrijpende herverdeling van de welvaart. Ook de rol van de Cortes nam verder toe en zo groeide Castilië uit tot een moderne staat die zijn beslag zou krijgen aan het begin van de zestiende eeuw.

Willem Peeters, 19 december 2011

Bijlage: stamboom van de koningen van Castilië vanaf Alfons XI.

Jaartallen geven regeerjaren weer.

